

Cercle Russe
Stockholm
20.1.2011

Aleksanterinkatu 15B
00100 Helsinki, Finland
office@eastoffice.fi
www.eastoffice.fi

René Nyberg
CEO, Ambassador

rene.nyberg@eastoffice.fi
Tel. +358 50 420 3840
Fax +358 10 841 4110

**Ödelägga Finland, bortföra befolkningen
och tvinga den att bosätta sig i
glesbefolkade delar av Ryssland.
(Potjomkin ca 1790)**

**Vi segrade, men ni vann! (Artjom Troitskij
2001)**

Om den ryska Finlandsbilden

I sin eleganta och rika Palme-biografi hävdar Henrik Berggren att autonomin 1809 "... gett finländarna större frihet och självständighet än de haft i det svenska stormaktsväldet."¹ Men det fanns ju inte "finländare" i det gamla svenska riket som var en enhetsstat och ännu Runeberg kände bara finnar!

Berggrens blick är den nationalistiska finska historieskrivningens syn på ett "Sverige-Finland", en efterhandskonstruktion som fortfarande förvillar. Däremot fanns det väl finländska provinser under den ryska spiran efter freden i Nystad 1721 med tyska som förvaltningspråk (*Finnländische Provinzen*), det s.k. Gamla Finland och ur rysk synvinkel ett svenskt Finland som alltmer krympte efter hattarnas krig. Freden i Åbo 1743 gav därutöver Ryssland en *droit de regard* i svenska ärenden.²

Det ryska intresset för Finland eller Sveriges östra riksdel var militärstrategiskt, såsom Paasikivi inte blev trött att påminna om. Napoleons ord om att Sverige är Rysslands geografiska fiende³ sammanfattar argumenten. Freden i Fredrikshamn var för ryssarna "*le cadeau de Tilsitt*" som Matti Klinge påpekar.⁴ Den

¹ Henrik Berggren: Underbara dagar framför oss, En biografi över Olof Palme, 2010, s. 39-40.

² Matti Klinge: Napoleonin varjo, Euroopan ja Suomen murros 1795 – 1815, 2009, s. 287, 293.

³ Max Engman: Ett långt farväl, Finland mellan Sverige och Ryssland efter 1809, 2009, s. 44.

⁴ Klinge, s. 284.

svenska ambassadören i St. Petersburg Curt von Stedingk försökte i Fredrikshamn övertyga den ryske utrikesministern furst Rumjantsev om att begränsa de ryska territoriella kraven till södra och östra Finland⁵. Han förstod väl att det främst gällde att eliminera hotet från Sveaborg. Kontroll över Finska vikens norra kust var vitalt för St. Petersburgs försvar.

von Stedingk som varit ackrediterad redan vid Katarinas hov och återvänt efter Gustavs krig och ännu en gång efter 1809 visste vad han talade om. I Carl Henrik von Platens biografi finns en passus som osökt för tankarna till Stalin. I ett samtal med furst Potjomkin efter Gustavs krig beskrev denne sitt, med von Platens ord ”ryska Columbi ägg” – **Ödelägga Finland, bortföra befolkningen och tvinga den att bosätta sig i glesbefolkade delar av Ryssland.** ”Han talte med mig om detta som den bästa försvarsplanen mot Sverige.”⁶ Samma tankegång återfins i Montefiores biografi över Potjomkin: ”*In one of those moments when Potemkin envisaged ruthless evacuations of people, he half jokingly suggested **depopulating Finland, dispersing its people and making it into a wasteland.***”⁷

Vad Alexander I hade erövrat och införlivat i det ryska riket 1809 var i grund och botten ett litet Sverige efter att han vid Borgå lantdag hade garanterat storfurstendömet Finland den gustavianska konstitutionen, ständernas privilegier, det svenska språket samt den lutheranska tron. Därutöver fick storfurstendömet en inhemsk regering, ”Kejserliga finska senaten”. I Sverige tog den gustavianska tiden slut 1809. I Finland fortsatte den ända till 1906 då enkammarlandtagen (riksdagen) infördes med allmän rösträtt för såväl män som kvinnor.

Den främsta experten på autonomiperioden Osmo Jussila understryker skillnaden mellan de baltiska provinserna (Estland, Livland, Kurland) och Finland med att karakterisera den baltiska autonomin som **privilegieautonomi** för adeln till skillnad från den finländska **förvaltningsautonomin** och finansstaten.⁸ Det var nyckeln till tillkomsten av en finländsk nation med ett eget statsfolk, någonting som inte fanns 1809 men som efter hand

⁵ Engman, s. 85.

⁶ Carl Henrik von Platen: Stedingk, Curt von Stedingk (1746-1837) – kosmopolit, krigare och diplomat hos Ludvig XVI, Gustav III och Katarina den stora, 1995, s. 208.

⁷ Simon Sebag Montefiore: Catherine the Great & Potemkin The Imperial Love Affair, 2000, s. 449.

⁸ Osmo Jussila: Suomen suuriruhtinaskunta 1809 – 1917, 2004, s. 39, 69.

växte fram och upptäcktes sent, möjligtvis alltför sent i St. Petersburg.

Greve Alexander Armfelt (Gustaf Mauritz son) var Finlands ministerstatsekreterare i St. Petersburg (1841 – 1876) under två monarker, Nikolaj I och Alexander II, med direkt tillträde till kejsaren och uppgift att för kejsaren-storfursten föredra frågor gällande Finland. Hans *bon mot* om det finska statsskicket beskriver väl det prekära i storfurstendömet ställning inom det ryska imperiet. ”Den finska konstitutionen är som en gift mans förhållande [affär], alla känna till det, alla tolerera det, ju mindre man talar om det, desto lyckligare lever parterna med varandra.”⁹

Det paradoxala förblir att det var autokratin och kejsarestorfurstens person som i sista hand skyddade Finlands autonomi mot den ryska byråkratins och nationalisternas påhopp och därmed främjade storfurstendömet utveckling.¹⁰ Resten av enandet gjorde järnvägarna och ”Bobban”, general Nikolaj Bobrikov, den hatade generalguvernören som mördades 1904.¹¹

För Nikolaj I var Finland hans mest trofasta provins. Kontrasten var givetvis Polen. De kejsartrogna finländska undersåtarnas lojalitet var ett faktum som dock med den växande förryskningspolitiken under de s.k. ofärdsåren (1899-1905, 1907-1917) sattes på hårt prov.¹²

Finland var en del av det ryska riket, men i många hänseenden en *Fremdkörper*, ett ”gränsland” (*Финляндская окраина России*) med särarter som gjorde intryck (vägarna, renheten, läskunnighet) men i växande grad även retade ryska nationalister. Speciellt Runebergs ”Fänrik Ståls Sägner” upprörde ryska nationalister.¹³

Utbyggnaden av Finlands järnvägsnät är ett betecknande exempel på tilltagande friktioner som delvis bottnade i militärstrategiska dubier. Det tysk-svenska hotet var huvudargumentet mot att tillåta förlängandet av det finska järnvägsnätet till Torneå. Järnvägsförbindelsen till den svenska gränsen blev färdigbyggd först 1903. Utan denna kunde Lenin inte ha gjort sin historiska

⁹ Engman, s. 324.

¹⁰ Jussila, s. 294, 588, 642.

¹¹ Jussila, s. 695.

¹² Jussila, s. 490, 780.

¹³ Timo Vihavainen: J.L. Runeberg venäläisin silmin. (Manus)

tågresa över Haparanda/Torneå till Finländska järnvägsstationen i Petrograd!

Däremot var den finska nationella och ekonomiska dynamiken orsaken till motståndet att bygga järnvägsförbindelsen till Murmanskusten via Finland, fast avståndet från Uleåborg vid Bottniska viken var avsevärt kortare än från St. Petersburg. Man fruktade ett växande finskt inflytande vid Ishavskusten och en förfinskning av Fjärrkarelen.¹⁴ Järnvägen från Petrograd via Petrozavodsk nådde 1916 Romanov-na-Murmane, som Murmansk då hette.

Hösten 2001 mötte jag den dåvarande vice premiärministern Viktor Christenko på gränsstationen Vainikkala och tog honom till EU-konferensen i det närbelägna Villmanstrand. När jag nämnde för EU-kommissionären Margot Wallström att den ryska gästtälaren just anlant med nattåg, såg hon förundrad på mig och medgav att hon inte visste att det fanns en tågförbindelse mellan Finland och Ryssland. Hon lät dock att bli att fråga vilken spårvidd Finland har.

Tågförbindelsen till St. Petersburg öppnades 1870 och 140 år senare i december 2010 invigdes en snabbtågförbindelse mellan Helsingfors och St. Petersburg, med en restid på tre och halv timme. Det är den första moderna tågförbindelse som överskrider den ryska gränsen.

Stationen vid Neva, där Lenin står staty, heter fortfarande Finländska järnvägsstationen (*Финляндский вокзал*) och järnvägsbron över Neva som efter en seg kamp slutligen byggdes 1912 och finansierades av finska kronan heter *Finljudskij most*. Som ung fräck attaché brukade jag skämta att det bara finns tre länder i världen som har bred spårvidd (1520 mm) – Mongoliet, Sovjetunionen och Finland. Idag är antalet avsevärd större och Finland är en aktiv och framgångsrik medlem av denna "Klubb 1520".

När riksdagens talman Paavo Lipponen 2004 besökte sin kollega, dumans *spiker* Boris Gryzlov och omnämnde det förestående 100-årsjubileet av Finlands enkammarlantdag (riksdag) ville Gryzlov från sin sida inbjuda finska riksdagen att delta i den ryska statsdumans 100-årsjubileum 2006. Till sin stora förvåning fick

¹⁴ Tuomo Polvinen: Die finnischen Eisenbahnen in den militärischen und politischen Plänen Russlands vor dem ersten Weltkrieg, 1962, s.53-55.

Gryzlov höra att Hans Kejsrerliga Majestäts finländska undersåtar aldrig deltog i den ryska statsdumans verksamhet.

I sin grundliga både polemiserande och beundrande biografi över Pjotr Stolypin tar Boris Fjodorov (1958-2008), bättre känd som Boris Jeltsins finansminister, itu med Stolypins politik gentemot det ”besynnerliga och aparta” (*странная и особенная*) separatistiska Finland. Bortsett från insinuationer om orättmätiga finska privilegier inom kejsardömet, t.ex. att det idag vore omöjligt tänka sig en president av Tatarstan som inte kan ryska, gör Fjodorov en intressant observation om storfurstendömet Finlands roll som skyddsområde för terrorister, dvs. bolsjeviker. Det är inte svårt att förstå premiärminister Stolypins irritation när han förgäves försökte få de finska polismyndigheterna att samarbeta med det ryska gendarmeriet i kampen mot revolutionära styrkor.¹⁵ – Bara några månader före Boris Fjodorovs oväntade död 2008 hade jag hjälpt honom att köpa ett hus i Finland, som fortfarande ägs av hans änka.

Enbart Lenin och bolsjevikerna var villkorslöst beredda att acceptera Finlands och Polens rätt till utträde ur Ryssland. Det fick t.ex. Mannerheim erfara när han 1919 förhandlade med general Nikolaj Judenitj om eventuellt finskt deltagande i offensiven mot Petrograd. Inte ens i slutfasen av ryska inbördeskriget var de vita generalerna beredda att erkänna Finlands självständighet.

När Kekkonen 1958 vid avtäckningen av minnestavlan i bolsjevikernas högkvarter Smolnyj i Leningrad prisade Lenin för att ha ”givit” Finland självständighet var det en trevande opportunistisk ansats att försöka leda Chrusjtjov in på samma linje. Det visade sig som en mäterlig bravad av historiepolitik som inte förfelade sin verkan på sovjetledningen börjande med Chrusjtjov – *so much for finlandization*. Denna ”Lenins heliga gåva” lever fortfarande kvar i ryssarnas förnimmelse om Finland.

Bilden av det aparta Finland och finnarna har lämnat spår i den ryska litteraturen¹⁶. Mest känd är Pusjkins syn i dikten Bronsryttaren om ”den finska fiskaren, naturens bedrövlige

¹⁵ Б.Г. Федоров: Петр Столыпин: Я верю в Россию, 2002, Том I, s. 527-528.

¹⁶ V. Kiparsky: Suomi Venäjän kirjallisuudessa, 1945.

stuvson” (*финский рыболов, печальный пасынок природы*) vid Neva-flodens vattensjuka mark. Max Engman citerar en i St. Petersburg uppvuxen finländare (Fredrik Cygnaeus) som påminner om ”... den mindre fördelaktiga föreställning ryska aristokratien [fick] medelst den eländiga anblicken af sina arma Ingermanländska lifegna på Hötorget [i St. Petersburg].¹⁷

Den administrativa gränsen mellan storfurstendömet och resten av Ryssland var varken en språkgräns eller en religionsgräns, lika lite som Tornedalen, däremot nog en tullgräns och valutagräns. På Karelska näset bodde lutheranska finnar på bägge sidor av gränsen. Området norr om St. Petersburg ända till Systerbäck beboddes av ingermanlänningar, lutheranska finnar, savolaxare som under Karl X Gustavs tid förflyttades till området mellan Finska viken och Ladoga, varifrån de ortodoxa karelarna hade flytt undan till Novgorod och Tver för att slippa de lutheranska pastorernas missionsiver. Vid norra Ladoga och gränsen mot Fjärrkarelen var situationen densamma, men här var tron på bägge sidor ortodox. En fjärrkarelare som aldrig varit svensk undersåte kallade sig för ortodox. Den lutheranske finnen som talade samma språk var däremot för honom ”svensk” (*ruotshi, ruohtalainen*).

Skällsordet ”*tjuchonets/tjuchonka*” gällde både finnar och ester som ryssarna även då hade svårt att hålla isär. I Alexandr Sokurovs film ”Taurus” (2000) om den sjuke Lenin finns en scen där en kraftig estnisk upppassare bär Lenin som hjälplöst förbannar ”*tjuchontsen*”.

Vitfinnen (*белофинн*) var det nya epitetet som konsekvent odlades av bolsjevikerna. Vinterkrigets fiende var Mannerheims vitfinnar. Mot dem marscherade den Röda armén med den misslyckade quislingen Otto Vilgelmovitj Kuusinen i trängen.

Trots att varje bildad ryss känner sin Pusjkin och den klassiska litteraturens epitet om finnarna har *tjuchontsy* i praktiken försvunnit från språkbruket och förlorat sin pejorativa innebörd. Samma gäller *belofin*. En rysk anekdot återger på ett kvickt sätt hur detta laddade fiendenamn har förlorat sin innebörd. En stackare blir befriad från Gulag och tillfrågas om sin nationalitet som skall skrivas in i inrikespasset. Han ser förvånad ut och

¹⁷ Engman s. 261.

berättar att mamman är finska men pappan vitryss och får sitt pass som *belofin*.

Däremot har epitetet ”hetlevrade finska killar” (*горячие финские парни*) tagit över, speciellt efter Aleksandr Rogozjkins kultfilm ”Den nationella jaktens särarter” (*Особенности национальной охоты*) från 1995 där en enbart finstalande student ger filmen sin absurda komik och logik. Lustigt nog karaktäriseras då och då även ester som *gorjatjie parny*.

Märkesåret 2009 begicks på många håll och ökade på ett vällyckat sätt förståelsen för vad som hände 1809 och därefter. Bland den historiska litteratur som utkom i detta sammanhang bör speciellt beaktas den ryska översättningen av Osmo Jussilas *magnum opus*, den över åttahundra sidor tjocka ”Storfurstendömet Finland”, från år 2004.¹⁸ Initiativet var den ryske Helsingfors-ambassadören Alexander Rumjantsevs, som satte sitt finskkunniga team att översätta boken! Slutresultatet är makalöst. Inte sedan general Michail Borodkins storverk om Finlands historia (sista delen utkom 1915) har en lika detaljerad beskrivning om det autonoma Finland publicerats på ryska.

Däremot var den officiella ryska reaktionen dämpad. I sitt tal i det f.d. Kejsrerliga Alexander Universitetets solennitetsal i april 2009 nöjde sig president Dmitrij Medvedjev med att helt kort konstatera att vi i år firar 200 års jubileum av Finlands autonomi. Trots ”historiens alla omvälvningar” (*все непунетии истопии*) är vi goda grannar och våra relationer är stabila.¹⁹

Vid ett gemensamt uppträdande med president Mauno Koivisto vid Helsingfors Universitet i november verkade St. Petersburgs temperamentsfulla guvernör Valentina Matvienko förvånad över att det överhuvudtaget finns ett land som firar sitt anslutande till Ryssland.

Men vad är grunden för de finsk-ryska relationerna? Vad är det som fortfarande associeras med Finland och som inverkat mera än

¹⁸ Осмо Юссилла: Великое Княжество Финляндское 1809 – 1917, 2009.

¹⁹ Dmitri Medvedev 20.4.2009.

något annat? Det finns ingen tvekan om att det är vinterkriget. En av mina ryska författarvänner Artjom Troitskij uttryckte det på sitt fyndiga sätt. ”Vi segrade, men ni vann” (*Мы победили, но вы выиграли.*).

När Antony Beevors ”*Berlin, The Downfall 1945*” utkom på finska 2002 konstaterade författaren att hämnden för vinterkrigets förödmjukelse och blockaden av Leningrad hade varit grym ifall den Röda armen hade lyckats ockupera Finland i fortsättningskriget. Då skulle soldaterna ha fått fritt fram.²⁰

2002 presenterade Mauno Koivisto i Moskva den ryska översättningen av sin bok ”*Rysslands ide*”. I en direkt radiointervju på ryska blev han tillfrågad vad månne Finlands ide är. Utan att tveka en sekund svarade den då 78 årige Koivisto – ”överleva” (*выжить*).

Vid en privat lunch på finska residenset i Moskva våren 2004 började handelsminister German Gref plötsligt skälla på balterna. ”*Baltic bashing*” var vid den tiden ännu brukligt. Jag kunde ju inte polemisera med min gäst, en medlem av den ryska regeringen och undrade därför om Ryssland hade någon annan stabil granne än Finland – och glömde med flit Norge. Gref tittade på mig en sekund lätt förbryllad innan han förnöjt kom på Kazakstan.

Vid presskonferensen förra december efter mötet med premiärminister Putin i Konstantin-palatset utanför St. Petersburg besvarade statsminister Mari Kiviniemi en fråga om visumfrihet. Hon noterade att Finland i år kommer att bevilja över en miljon viseringar och att det i praktiken betyder att vi infört visumfrihet. Med över åtta miljoner gränsöverskridningar i år, varav den allra största delen är ryssar, intar Finland en särställning.

Sedan den ryska ”soldateskens framfart” präglade gatubilden under revolutionsåret 1917²¹ har det aldrig hörts så mycket ryska i Finland som idag. Den ryska befolkningen före revolutionen var liten och emigranternas antal efter revolutionen blev aldrig stort och finnarna kunde ingen ryska och lärde sig aldrig ryska. Idag växer den rysktalande befolkningen snabbt (cirka 50 000), även om det är främst turister, vilkas ryska idag ekar på finska gator och i butiker.

²⁰ Helsingin Sanomat 27.10.2002.

²¹ Seikko Eskola: Suomen hurja vuosi 1917 Ruotsin peilissä, 2009, s.208.

Den ryska Finlandsbilden är på det hela uppskattande. De politiska kontakterna och besöksutbytet är livligt. Även det finska näringslivet har en etablerad kontakt med premiärminister Putin. Den finsk-ryska gränsen är obestridligt Rysslands bäst funktionerande och bäst utrustade gräns. De direkta finska investeringarna i Ryssland närmar sig sju till åtta miljarder euro. Fortums satsning på tre miljarder i energiproduktionen i Västra Sibirien och Ural utgör flaggskeppet. Den ryska marknadens betydelse för Finland är stor. Speciellt synlig är den finska närvaron i St. Petersburg, men inte enbart där. St. Petersburgs renässans som Rysslands nordliga huvudstad, som det igen heter, är utan tvivel ett verk av Vladimir Putin. Betydelsen för Finland och hela Östersjöområdet är än en gång stor.

Aleksanterinkatu 15B
00100 Helsinki, Finland
office@eastoffice.fi
www.eastoffice.fi

René Nyberg
CEO, Ambassador

rene.nyberg@eastoffice.fi
Tel. + 358 50 420 3840
Fax + 358 10 841 4110